

Tomasz Sumara

Uniwersytet Rzeszowski
<https://orcid.org/0000-0003-4343-6800>
tomasz.sumara818@gmail.com

Kampania wyborcza partii politycznych do Sejmu Ustawodawczego w 1919 roku

The election campaign of political parties to the Legislative Sejm in 1919

Abstrakt

Artykuł przedstawia tematykę kampanii wyborczej partii politycznych do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r. Koncentruje się na przebiegu akcji wyborczej. Dla formacji politycznych wybory stanowiły nie tylko test zaufania społecznego, ale były także miernikiem układu sił politycznych w społeczeństwie.

Słowa kluczowe

wybory, Sejm Ustawodawczy, partie polityczne, kampania

Abstract

The article presents the topics in the election campaigns of the Polish political parties running for the Sejm in 1919. It focuses on the course of the election campaign. For the political parties, the elections were not only a test of social trust, but a barometer of political sentiments in the society.

Keywords

elections, Legislative Sejm, political parties, campaign

Informacja o artykule / Article Information

Otrzymano (Received): 12.08.2021 • Przyjęto do druku (Accepted): 2.10.2021 • Opublikowano (Published): Grudzień (December) 2021

Wprowadzenie

Pod koniec I wojny światowej w społeczeństwie polskim ożywiły się nastroje niepodległościowe. 7 października 1918 roku Rada Regencyjna wydała manifest do narodu, proklamując niepodległość państwa polskiego. Postanowiła powołać wkrótce rząd, którego celem było opracowanie ordynacji wyborczej¹. Rolę gospodarza wobec przyszłego przedstawicielstwa polskiego przyjęła na siebie Organizacja Obrony Narodowej, która w końcu października 1918 roku podporządkowała się Polskiej Komisji Likwidacyjnej. Od tego czasu wydarzenia polityczne potoczyły się bardzo szybko. 11 listopada Rada Regencyjna przekazała władzę wojskową Józefowi Piłsudskiemu, a 14 listopada pełnię władzy. 17 listopada Piłsudski powołał rząd Jędrzeja Moraczewskiego, a 22 listopada wydał dekret o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej.

8 listopada 1918 r. Tymczasowy Naczelnik Państwa J. Piłsudski wydał dekret o ordynacji wyborczej². Twórcy ordynacji umożliwił on łatwe zgłaszanie list wyborczych. Lista po zebraniu 50 podpisów, mogła zostać zarejestrowana. Ordynacja dzieliła państwo na okręgi, z których miano wybierać od kilku do kilkunastu posłów. Jeden poseł przypadał na około 50 tys. mieszkańców. Mandaty poselskie miały być dzielone proporcjonalnie do liczby głosów oddanych na daną listę w poszczególnych okręgach wyborczych³. 28 listopada 1918 r. ogłoszono dekret o wyborach do Sejmu Ustawodawczego. Wybory zostały rozpisane na niedzielę, 26

¹ Zob. Z. J. Winnicki, *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego i jej organy (1917–1918)*, Wrocław 2017, s. 55–57.

² Dekret przewidywał wybór Sejmu Ustawodawczego, rząd zrywał z zasadą dwuizbowego parlamentu. Ordynacja opierała się na zasadach pięcioprzymiotnikowego prawa wyborczego (bezpośrednie, powszechne, równe, tajne i proporcjonalne). Cenzus wieku dla czynnego i biernego prawa wyborczego wynosił 21 lat (wiek ten należało osiągnąć do dnia wyborów). Art. 1 stanowił, że „wyborcą do Sejmu jest każdy obywatel państwa bez różnicy płci”, tym samym prawa wyborcze zyskały kobiety. Szeroki zakres miało bierne prawo wyborcze, które przysługiwało wszystkim osobom mającym czynne prawo wyborcze i wojskowym, Dekret z dnia 28 listopada 1918 r. o wyborach do Sejmu Ustawodawczego, „Dziennik Praw Państwa Polskiego” [dalej: Dz.P.P.P.] nr 18, poz. 47; *Ordynacja wyborcza do Sejmu Ustawodawczego Republiki Polskiej. Wraz z instrukcją i uwagami*, oprac. T. Reger, Cieszyn 1919, s. 7–10.

³ Ordynacja przewidywała utworzenie 70 okręgów, na które przypadło łącznie 516 mandatów. Okręgi utworzono w Królestwie Polskim, w trzech powiatach obwodu białostockiego, na Śląsku Cieszyńskim, w Galicji i na ziemiach zaboru pruskiego. Dekret przyjmował więc zasadę, że wybory odbędą się także na terenach nie będących wówczas pod kontrolą władzy polskiej. Rządowi polskiemu podlegało jedynie Królestwo (bez Podlasia i Suwalszczyzny, będących jeszcze pod okupacją niemiecką, natomiast w Galicji do Polaków należały obszary po San. Na innych terenach odbywały się walki, zwłaszcza od 1 listopada w Galicji Wschodniej, gdzie doszło do konfliktu zbrojnego pomiędzy wojskami polskimi a oddziałami proklamowanej tam Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej. Ponadto władzom centralnym podlegała też Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego, obejmująca rejon Bielska, Cieszyna, Frydka i Frysztatu. Zob. A. Ajnenkiel, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1975, s. 108–109.

stycznia 1919 r. i miały trwać od godziny 8 rano do 10 wieczorem. Wybory do Sejmu miały odbyć się w 33 okręgach byłego zaboru rosyjskiego, 12 okręgach byłego zaboru austriackiego oraz jednym okręgu Śląska Cieszyńskiego⁴. Z powodu działań wojennych głosowania nie mogły zostać przeprowadzane się w 13 okręgach Galicji Wschodniej⁵. W 11 okręgach zaboru pruskiego znajdujących się pod panowaniem niemieckim, głosowanie miało być zarządzane w późniejszym okresie, po porozumieniu się z przedstawicielami miejscowej ludności.

Ogłoszenie ordynacji i decyzja o terminie wyborów została różnie przyjęta przez ugrupowania polityczne. Negatywnie zasady ordynacji oceniali konserwatyści i endecy. Narodowa Demokracja wypowiadała się wówczas za przesunięciem terminu wyborów do Sejmu Ustawodawczego i wyłonieniem tymczasowej reprezentacji narodu poprzez oddelegowanie przez poszczególne stronnictwa polityczne swych przedstawicieli⁶. Partie prawicowe podkreślając gotowość wzięcia udziału w wyborach, dawały jednocześnie wyraz obawom, że głosowanie przeprowadzone przez rząd J. Moraczewskiego przyniesie sukces lewicy i piłsudczykom, co może grozić rewolucyjnymi konsekwencjami. Prasa prawicowa alarmowała, że wybory w tak trudnych okolicznościach w następstwie wyzwań, przed jakimi stają elity polityczne w kraju i społeczeństwo, to „skok w ciemność”. Ugrupowania prawicy argumentowały, że społeczeństwu polskiemu brakuje wyrobienia i odpowiedniego doświadczenia obywatelskiego, w związku z tym jest nieprzygotowane do wyborów. Na kanwie tego zjawiska – zdaniem prawicy walka wyborcza mogła stać się źródłem poważnych niebezpieczeństw dla państwa.

Ordynację oprotestowało także kierownictwo PSL „Piast”. Rada Naczelna stronnictwa, obradująca 1 grudnia 1918 r. w Tarnowie w kilka dni po ogłoszeniu tekstu ordynacji żądała, aby: „czynne i bierne prawo wyborcze było przyznane jedynie tym obywatelom, którzy zaprzysięgną wierność Państwu polskiemu i uważają się za Polaków”. Partia

⁴ Zob. Dz.P.P.P. z 1918 r. nr 18, poz. 47.

⁵ Zgodnie z dekretem o wyborach do Sejmu Ustawodawczego z 28 listopada 1919 r. wobec niemożności przeprowadzenia wyborów w 13 okręgach w Galicji Wschodniej, w skład Sejmu weszło 28 deputowanych byłej izby poselskiej austriackiej Rady Państwa. Podobna sytuacja miała miejsce w Wielkopolsce. Do czasu przeprowadzenia tam wyborów 1 czerwca 1919 r. i na Pomorzu Gdańskim – 2 maja 1920 r., ziemie byłego zaboru pruskiego były reprezentowane w Sejmie Ustawodawczym przez 16 posłów z niemieckiego Reichstagu. Zob. P. A. Tusiński, *Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1922*, Warszawa 2019, s. 27–42.

⁶ Ugrupowania prawicy postulowały utworzenie zamiast Sejmu bądź obok niego Naczelnej Rady Narodu Polskiego, będącej reprezentacją wszystkich ugrupowań politycznych. Utworzenie jej forsowała istniejąca w Poznaniu Naczelna Rada Ludowa (NRL). NRL miała stanowić organ kontrolny w stosunku do rządu, działający do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego. Zob. E. Maj, *Komunikowanie polityczne Narodowej Demokracji 1918–1939*, Lublin 2010, s. 125–126.

wnioskowała też o zrezygnowanie z zasady proporcjonalności i z okręgów wielomandatowych (proponowała utworzenie jednoosobowych)⁷. W ten sposób „piastowcy” chcieli ograniczyć prawa wyborcze mniejszości narodowych i reprezentację parlamentarną środowisk robotniczych i pracowniczych.

Z zadowoleniem ogłoszenie o ordynacji wyborczej i terminie wyborów przyjęli socjaliści⁸. PPS stała na stanowisku wyrażonym w manifestie Tymczasowego Rządu Ludowego – realizacji reform społecznych przez demokratycznie wybrany Sejm Ustawodawczy. Partia pozostać miała wierna koncepcjom rozstrzygnięcia problemów społecznych na drodze parlamentarnej.

Kampania wyborcza

Kampania wyborcza do Sejmu Ustawodawczego odbywała się z jednej strony w atmosferze radości, wynikającej z faktu odzyskania niepodległości, a z drugiej w warunkach licznych konfliktów społecznych. Nie podlega dyskusji, że zdecydowana większość społeczeństwa polskiego ze zwołaniem Sejmu Ustawodawczego wiązała wielkie nadzieje. Poszczególne grupy społeczne oczekiwały konkretnych zmian, ważnych z punktu widzenia ich interesów. Chłopi liczyli na otrzymanie ziemi, ludność miast, zubożała w wyniku wojny czekała na poprawę swojej trudnej sytuacji, nie tylko materialnej. Robotnicy domagali się zasadniczej zmiany warunków pracy i wpływu na stosunki w zakładach⁹. Ugrupowania polityczne nie mogły w swoich programach oraz odezwach skierowanych do obywateli, negować konieczności dokonania niezbędnych i daleko idących reform. Z drugiej strony dla wszystkich partii politycznych startujących w wyborach, głosowanie stanowiło w pewnym stopniu test zaufania społecznego i możliwości ich oddziaływania na potencjalnych zwolenników.

Rozpisane na 26 stycznia 1919 r. wybory do Sejmu Ustawodawczego miały stanowić fundament pod budowę niepodległego państwa polskiego

⁷ Zob. *Obrady Rady Naczelnej PSL*, „Piast” 1918, nr 49, s. 1–4.

⁸ Mieczysław Niedziałkowski – jeden z przywódców PPS, wspominając wydanie dwóch dekretów: o ordynacji wyborczej i wyborach do Sejmu Ustawodawczego, podkreślał jak wielka presja i odpowiedzialność ciążyła na osobach je opracowujących: „Gorączkowo, w dzień i noc, przygotowano i przerabiano w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych – w związku z zadaniami delegacji dzielnic, prowincji i grup ludności – te dwa dokumenty. I gdy ujrzały one wreszcie światło dzienne, zdawało się, że ciężar olbrzymi spadł z serc i myśli ówczesnych kierowników młodziuteńskiego państwa”, Cyt. za: M. Śliwa, *Myśl polityczna Mieczysława Niedziałowskiego 1893–1940*, Warszawa 1980, s. 60.

⁹ Zob. A. Ajnenkiel, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*, wyd. cyt., s. 115.

i ustroju, gdyż zasadniczym celem nowo wybranego parlamentu miało być uchwalenie ustawy zasadniczej (konstytucji). Według Naczelnika Państwa J. Piłsudskiego i rządu – zasadniczym zadaniem wyborów było, po pierwsze zamknięcie wstępnego etapu scalania ziem polskich, po drugie, przybliżenie momentu pełnej odbudowy centralnych organów państwa. Ponadto, głosowania do pierwszego w dziejach niepodległego parlamentu, miały odegrać rolę katalizatora umożliwiającego w stosunkowo nieodległym terminie skonsolidowanie podzielonej sceny politycznej¹⁰.

Przy analizowaniu kampanii wyborczej do Sejmu Ustawodawczego ważne jest odniesienie się do sytuacji politycznej odradzającego się państwa polskiego. Wybory przeprowadzono w niezwykle trudnych warunkach. W trakcie agitacji wyborczej zagrożone było bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne Polski. Biorąc pod uwagę położenie geopolityczne, młode państwo znalazło się pomiędzy dwoma największymi sąsiadami: Rosją i Niemcami. W obydwóch państwach silnie rozwijał się ruch rewolucyjny, zwłaszcza w Rosji od 1917 r. Stosunek Rosji i Niemiec do wschodniego sąsiada był wrogi. Niemcy od początku traktowały Polskę jako państwo sezonowe. Ze strony rosyjskiej wysuwano zarzuty, że strona polska nie chce uregulować stosunków i sama pragnie wkroczyć na ziemie sporne¹¹. Ciekawa sytuacja występowała na terenie czterech powiatów stanowiących jeden okręg wyborczy (Tarnobrzeg, Kolbuszowa, Mielec, Nisko). Od listopada 1918 r. rozwijał się tam ruch rewolucyjny. Z jednej strony tworzył go nurt chłopski, w ramach którego część chłopów atakowała dobra ziemiańskie, a z drugiej radykalny nurt chłopski, inspirowany przez księdza Eugeniusza Okonia i Tomasza Dąbala, domagających się głębszych zmian społecznych. Radykalizacja nastrojów i niezadowolenie społeczne należały do głównych przyczyn powołania przez E. Okonia i T. Dąbala Republiki Tarnobrzesckiej¹².

¹⁰ Zob. K. Kacperki, *System wyborczy do Sejmu i Senatu u progu Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007, s. 125.

¹¹ Zob. P. Łossowski, *Polityka II Rzeczypospolitej wobec państw sąsiednich*, „Niepodległość i Pamięć” 1998, t. 5, nr 4 (13), s. 45.

¹² Republika Tarnobrzescka powołana została 6 listopada 1918 r. na trzydziestotysięcznym wiecu chłopskim, na którym uchwalono usunięcie władz mianowanych przez Polską Komisję Likwidacyjną i powołanie władz terenowych. Na czele Republiki stanęli T. Dąbal i ks. E. Okoń. Głównym postulatem było przekazanie ziemi chłopom. Republiki Tarnobrzescka stanowiła wyraz niezadowolenia chłopów ze swojej sytuacji. W okresie funkcjonowania Republiki Tarnobrzesckiej w powiecie tarnobrzeckim odbywały się liczne wiece chłopskie i manifestacje przyczyniające się do radykalizacji nastrojów, zwłaszcza na wsi. O losach Republiki Tarnobrzesckiej zadecydowała pacyfikacja przeprowadzona przez Wojsko Polskie w połowie stycznia 1919 r., szerzej zob. J. Gmitruk, *Ludowcy w walce o niepodległość*, Warszawa 2019, s. 74–78; M. J. Ptak, *Przejęciowe ośrodki i organy władzy na ziemiach zaboru austriackiego (1918-1921)*, [w:] *Okresy przejściowe – ustrój i prawo*,

W trakcie kampanii do Sejmu Ustawodawczego, państwo polskie prowadziło walki o granice. Pod koniec grudnia 1918 r. wybuchło powstanie wielkopolskie, od końca 1918 r. rozwijał się spór polsko-czeski o panowanie nad Spiszem i Orawą¹³.

Polska po odzyskaniu niepodległości zmagiała się również z trudnościami gospodarczymi. W wyniku działań wojennych na ziemiach polskich, znaczne obszary państwa zostały doszczętnie zrujnowane. Przyjmuje się, że Polska podczas I wojny światowej utraciła 30% majątku narodowego. Zniszczonych zostało wiele mostów i dworców kolejowych. Znacznie spadła produkcja przemysłowa i rolna. Spuścizna zaborów doprowadziła do różnic występujących między poszczególnymi częściami Polski w poziomie rozwoju gospodarczego¹⁴. Trudna sytuacja występowała w Galicji np. w powiecie tarnobrzesckim i okolicznych miejscowościach, gdzie do palących problemów społecznych do rozwiązania należały: brak zaopatrzenia w artykuły pierwszej potrzeby oraz wzrastająca liczba bezrobotnych i dezertów. Stosunki społeczno-gospodarcze oddziaływały na zachowania mieszkańców Tarnobrzega oraz pobliskich wsi i miast¹⁵.

Wraz z trudną sytuacją gospodarczą w kraju, wzrastała fala niezadowolenia społecznego. Powszechnym zjawiskiem stały się strajki, zwłaszcza robotników, organizowane w wielu polskich miastach np. w Lublinie, w Dąbrowie Górniczej czy Zamościu¹⁶.

Zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne oraz problemy społeczno-gospodarcze sprawiły, że nadchodzące wybory do pierwszego parlamentu niepodległej Polski odbyły się w tak trudnych okolicznościach. Zagrożenie te miały jednak pozytywny wpływ na akcję wyborczą. Niewątpliwie mobilizowały polskie społeczeństwo do udziału nie tylko w kampanii, ale zwłaszcza w samych wyborach. Głosowania postrzegano jako ważny

red. J. Przygodzki, Wrocław 2019, s. 121–124; S. Czerpak, *Ruch chłopski w powiecie tarnobrzesckim w latach 1918–1921*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1961, nr 3, s. 72–113.

¹³ 23 stycznia 1919 r. wojska czechosłowackie zaatakowały Śląsk Cieszyński. Zbrojna interwencja Czechosłowacji doprowadziła do umiędzynarodowienia konfliktu. Rezultatem wojny polsko-czechosłowackiej była umowa paryska z 3 lutego 1919 r., w myśl której ustalono nową linię demarkacyjną, poszerzającą terytorium kontrolowane przez Czechosłowację. Wojna polsko-czechosłowacka trwała do 25 lutego 1919 r., szerzej na temat konfliktu o Śląsk Cieszyński zob. K. Nowak, *Lata 1918–1920*, [w:] *Śląsk Cieszyński w latach 1918–1945*, red. K. Nowak, Cieszyn 2015, s. 15–66.

¹⁴ Zob. B. Danowska-Prokop, *Polityka gospodarcza pierwszego dziesięciolecia II Rzeczypospolitej w ocenie polskich ekonomistów*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, nr 367, s. 49.

¹⁵ Zob. J. Hampel, *Stosunki społeczne i polityczne w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Tarnobrzeg. Dzieje miasta*, red. F. Kiryk, Tarnobrzeg 2015, s. 353.

¹⁶ Zob. M. Leczyk, *Kształt społeczno-polityczny II Rzeczypospolitej (1918–1923)*, Warszawa 1979, s. 51.

akt państwowotwórczy, będący jednym z zadań przed jakimi stanęło młode państwo.

Nad prawidłowym przebiegiem wyborów od strony organizacyjno-technicznej czuwała administracja rządowa. Władze państwowe wydawały różne rozporządzenia i zarządzenia mające na celu zapewnić spokój w trakcie głosowań do parlamentu. Zapewnieniu odpowiedniego przebiegu wyborów służyły m.in. okólniki wydawane przez poszczególnych ministrów spraw wewnętrznych¹⁷. Stanisław Thugutt w okólniku z 18 grudnia 1918 r. zaapelował do komisarzy wyborczych (burmistrzów, naczelników gmin) by przeciwdziałać jakimkolwiek stronom nacisku organów państwowych i samorządowych na wyborców tak, aby: „wybory odbyły się w warunkach zupełnej wolności obywatelskiej, by istotna wola narodu mogła znaleźć swój wyraz bez najmniejszego skrępowania”¹⁸. S. Thugutt zażądał też, aby komisarze powiatowi, burmistrzowie i naczelnicy gmin udzieli pomocy komisarzom wyborczym w trudnej pracy wyborczej. Urzędujący minister jednocześnie przypominał, że udział organów państwowych w agitacji przedwyborczej jest niedopuszczalny, gdyż naraża i podburza zaufanie wyborców. Administracja rządowa zabezpieczając wybory od strony prawno-organizacyjnej, nie wdawała się w trwającą walkę stronnictw politycznych. Powołanie 16 stycznia 1919 r. nowego rządu i ministra spraw wewnętrznych w osobie Stanisława Wojciechowskiego nie zmieniło sytuacji na gorszą w państwie¹⁹. Minister S. Wojciechowski, podobnie jak jego poprzednik, zajmował się ochroną wyborów. 22 stycznia 1919 r. zaapelował do

¹⁷ W okresie przygotowań do wyborów do Sejmu Ustawodawczego, jak i w trakcie kampanii wyborczej urząd ministra spraw wewnętrznych piastowali: Stanisław Thugutt z PSL „Wyzwolenie” (17 listopada 1918 r. – 16 stycznia 1919 r.) i Stanisław Wojciechowski (16 stycznia 1919 r. – 9 czerwca 1920 r.). Szerzej na temat działalności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w okresie przygotowań do pierwszych wyborów w niepodległej Polsce zob. W. Kozyra, *Stanisław Wojciechowski – minister spraw wewnętrznych Polski Odrodzonej (16 stycznia 1919 – 23 czerwca 1920)*, „Niepodległość i Pamięć” 2018, nr 4 (64), s. 105–107; Tenże, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939*, Lublin 2009, s. 15–24; 28–29; Tenże, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych w zakresie organizacji i funkcjonowania urzędów organów administracji w latach 1919–1926*, „Dzieje Biurokracji” 2018, t. 8, s. 21–25; Tenże, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych wobec życia społeczno-politycznego w Polsce w latach 1918–1922*, [w:] *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, t. 10, red. J. Malec, Kraków 2007, s. 323–359.

¹⁸ Okólnik Ministra Spraw Wewnętrznych do Ob. Komisarzy Ludowych w przedmiocie wyborów do Sejmu Ustawodawczego, [w:] „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych” 1918, nr 4, s. 9.

¹⁹ 16 stycznia 1919 r. po ustąpieniu rządu Jędrzeja Moraczewskiego, powołany został przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego gabinet Ignacego Paderewskiego. Rząd ten istniał do 9 grudnia 1919 r. Szerzej zob. J. Goclon, *Działalność Ignacego Paderewskiego na stanowisku Prezesa Rady Ministrów (16 stycznia 1919 – 6 grudnia 1919)*, „Niepodległość i Pamięć” 2011, t. 18, nr 2 (34), s. 145–170.

komisarzy powiatowych i nadzwyczajnego komisarza m. st. Warszawy – Anusza, aby wydał rozporządzenie, zakazujące przed wyborami, jak i w ich trakcie (tj. 25 i 26 stycznia 1919 r.) wyszynku napojów alkoholowych. W ten sposób zamierzano zapewnić bezpieczeństwo i spokój w dniu wyborów²⁰.

Jak zostało wcześniej zasygnalizowane, toczona kampania wyborcza odbywała się w napiętej sytuacji wewnętrznej państwa. Coraz mocniej przez przeciwników politycznych atakowany był rząd J. Moraczewskiego. Od samego początku gabinet poddawany był ostrej krytyce zarówno przez skrajną lewicę, jak i endecję, co przejawiało się licznymi demonstracjami antyrządowymi²¹. Gabinet J. Moraczewskiego atakowała zwłaszcza endecja, zarzucając mu niegospodarność, demagogię, bolszewizm i zdradę interesów państwa²². Tymczasem w Warszawie zawiązał się nowy spisek przy udziale płk. Mariana Żegoty-Januszajtisa, kpt. Mieczysława Wężyka, ppor. Mieczysława Skrudlika. Po nieudanej próbie zamachu stanu zorganizowanym przez prawicę w nocy z 4 stycznia na 5 stycznia 1919 r, który miał na celu obalenie rządu J. Moraczewskiego, rząd skorzystał z przyznanych mu uprawnień i w dniu 5 stycznia 1919 r. ogłosił stan wyjątkowy na okres 3 miesięcy w Warszawie i powiecie warszawskim²³. 16 stycznia 1919 r. utworzony został nowy rząd na czele z Ignacym Paderewskim. Nowy premier w wygłoszonym przemówieniu w prasie potwierdził, że wybory odbędą się w dniu 26 stycznia 1919 r., określił również też termin pierwszego posiedzenia nowo wybranego Sejmu Ustawodawczego na 9 lutego 1919 r²⁴. Kampania wyborcza w okresie zmiany rządu osiągnęła apogeum. W wyborach do pierwszego w dziejach niepodległego parlamentu wzięły udział wszystkie ugrupowania polityczne z wyjątkiem Komunistycznej Partii Robotniczej Polski i Powszechnego Żydowskiego Związku Robotniczego „Bund”, które ogłosiły bojkot wyborów²⁵. Każde ugrupowania chciało

²⁰ Zob. *Okólnik Ministra Spraw Wewnętrznych w przedmiocie zabronienia w d. 25 i 26 stycznia 1919 r. wyszynku trunków*, [w:] „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych” 1919, nr 6, s. 11.

²¹ Przeciwno rządowi Jędrzeja Moraczewskiego demonstrowali także publicyści, księża i politycy. Politykę, jak i działania Moraczewskiego piętnował m.in. znany publicysta Andrzej Niemojewski (1864–1921). Zob. H. Bałabuch, „*Myśl niepodległa*” o niepodległości. *Publicystyka Andrzeja Niemojewskiego z lat 1917–1919*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin-Polonia Sectio F” 2009, t. 64, s. 126–127.

²² Zob. A. Ajnenkiel, *Od rządów ludowych do przewrotu majowego. Zarys dziejów politycznych Polski 1918–1926*, Warszawa 1978, s. 56.

²³ Zob. Rozporządzenie Rady Ministrów z 5 stycznia 1919 r. o wprowadzeniu stanu wyjątkowego w st. M. Warszawy i pow. Warszawskim „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 2, poz. 82.

²⁴ Zob. Program gabinetu Paderewskiego, „Kurier Poznański” 1919, nr 15, s. 1.

²⁵ Członkowie Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Robotniczej Polski uważali, że wybory

do przyszłego parlamentu wprowadzić jak najwięcej swoich ludzi i jednocześnie spowodować, aby przeciwników politycznych znalazło się w Sejmie jak najmniej.

Biorąc pod uwagę wszystkie partie polityczne działające na terenie kraju, silną pozycję miał PSL „Piast”, który odegrał istotną rolę w dziejach całego ruchu ludowego i wpłynął na kształt odrodzonej Polski. W warunkach niepodległego państwa jednym z podstawowych celów PSL „Piast” było zapewnienie chłopom roli współgospodarza Polski i przeprowadzenie reform politycznych i społecznych, w tym najważniejszej dla chłopów – reformy rolnej. Analiza materiałów źródłowych pozwala stwierdzić, że stronnictwo począwszy od 1918 r. wyraźnie opowiadało się za demokratyczno-republikańską formą rządów²⁶. „Piastowcy” najczęściej zwolenników mieli na terenach wiejskich, głównie wśród ludności chłopskiej. Złożyło się na to kilka czynników. Po pierwsze, program społeczno-gospodarczy partii, który w wielu punktach podnosił konieczność wprowadzenia reform w rolnictwie, drobnym przemyśle, spółdzielczości itd.²⁷ Odzyskanie przez Polskę niepodległości stworzyło szansę na zrealizowanie tych działań. Po drugie kierownictwo partii, wywodzące się z galicyjskiego ruchu ludowego, dużą wagę przywiązywało zwłaszcza do kultury chłopów. W dokumentach partii kultura chłopska zajmowała znaczną pozycję. Stronnictwo zobowiązało się do ochrony i rozwoju kultury chłopskiej: poprzez tworzenie instytucji kulturalno-oświatowych (uniwersytetów ludowych, domów ludowych,

należy zbojkotować z przyczyn zasadniczych. Ich zdaniem – żadna partia komunistyczna w wyborach do parlamentu nigdy „udziału brać nie może”. Ciekawe spostrzeżenia na temat stanowiska komunistów w sprawie udziału w wyborach zajął Maksymilian Horwitz – działacz i polityk komunistyczny, którego zdaniem KPRP zbojkotowała wybory: „Dlatego, że chciała w ten sposób przeciwstawić z całą jasnością idei demokracji – ideę dyktatury proletariackiej, hasłu Sejmu – hasło Rad. Dalej dlatego, ponieważ spodziewała, że rozwój wypadków rewolucyjnych na zachodzie, a w konsekwencji i u nas pozwoli nam zgnieść i rozpędzić Sejm. Wreszcie dlatego, że w zastosowaniu w danych warunkach o wiele trudniejszej taktyki rewolucyjnego wyzyskania wyborców i akcji wewnątrz Sejmu przerastało polityczne siły młodej konsolidującej się partii”. Cyt. za: M. Horwitz, *O taktyce i stosunku do parlamentaryzmu*, [w:] Tenże, *Wybór pism*, Warszawa 1967, s. 14-15.

²⁶ *Program Polskiego Stronnictwa Ludowego Piast, 29 VI 1919 r.*, [w:] *Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego*, t. 2: 1918-1921, oprac. S. Giza, S. Lato, Warszawa 1967, s. 26.

²⁷ W zakresie rolnictwa program PSL „Piast” konieczność reformy rolnej za odszkodowaniem i tworzenie dużych gospodarstw chłopskich. Parcelacja miała zwiększyć liczbę rolników posiadających własny warsztat pracy. Równocześnie zalecano upaństwowienie lasów, z wyjątkiem należących do chłopów oraz regulację serwitutów czy meliorację przy wydatnej pomocy państwa, „Piastowcy” swój pierwszy program w niepodległym państwie uchwalił w czerwcu w 1919 r., mimo to sporo założeń i pomysłów forsowanych w trakcie kampanii wyborczej zostało zawartych w wielu punktach programu. Zob. *Program Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”*, [w:] *Programy partii i stronnictw politycznych w Polsce w latach 1918-1939*, oprac. E. Orlof, A. Pasternak, Rzeszów 1993, s. 214-215.

kółek rolniczych itp.). PSL „Piast” eksponowało również potrzebę podniesienia kultury rolnej²⁸.

Spośród innych stronnictw chłopskich liczących się w polskim życiu politycznym, bez wątpienia należy zaliczyć PSL „Wyzwolenie”²⁹. Stronnictwo największe wpływy posiadało w byłym Królestwie Polskim i części Galicji. Wśród członków ugrupowania głęboka była wiara w parlamentarny system rządów. Przywódcy partii na czele ze S. Thuguttem wiązali ze zwołaniem Sejmu Ustawodawczego wielkie nadzieje: „Musi być zwołany Sejm. Tylko z tego Sejmu wytryśnie żywy źródło siły, tylko ten sejm będzie Polską, będzie mógł w jej imieniu ostatecznie słowo powiedzieć”³⁰. PSL opowiadając się za jednoizbowym parlamentem, uważało, że będzie on wyrazem woli narodu, źródłem władzy i twórczej myśli politycznej. Według polityków „Wyzwolenia” poprzez Sejm miała dokonać się realizacja chłopskich postulatów reformy rolnej i rozwoju społeczno-kulturalnego wsi. PSL „Wyzwolenie” w swoim programie znaczną wagę przywiązywało do spraw gospodarczych. Za podstawę gospodarki stronnictwo uznawało rolnictwo. Zgodnie z wykładnikami partii państwo powinno wspierać rozwój wsi poprzez pomoc finansową przeznaczoną dla drobnych gospodarstw rolnych, będących własnością pracujących na nich rolników³¹.

Obok partii ruchu ludowego w życiu politycznym znaczną rolę odgrywała Narodowa Demokracja. Endecja opierając swój program na wartościach: naród, państwo narodowe, rodzina i wierzenia religijne, wprowadziła do dyskursu politycznego nowe rozumienie i interpretowanie patriotyzmu przez pryzmat ideologii narodowej. Dla ideologów

²⁸ Zob. tamże, s. 215–216. Szerzej na temat programu społeczno-gospodarczego PSL „Piast” u progu niepodległości, zob. M. J. Wichmanowski, *Myśl polityczna Polskiego Stronnictwa Ludowego Piast 1913/1914–1931*, Lublin 2011, s. 247–251, 254–262, 283–288.

²⁹ Zdaniem Jana Jachymka o mocnej pozycji PSL „Wyzwolenie” w ruchu ludowym, jak i w życiu politycznym świadczyły pierwsze wydarzenia odradzającego się państwa. Po pierwsze, gdy 7 listopada 1918 r. powstał w Lublinie Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej jako ośrodek władzy niezależnej od zaborców w jego 13 osobowym składzie znalazło się czterech przywódców tego stronnictwa: Stanisław Thugutt – sprawy wewnętrzne, Juliusz Poniatowski – rolnictwo, Tomasz Nocznicki i Błażej Stolarski – ministrowie bez teki. Po drugie w skład powołanego rządu Jędrzeja Moraczewskiego weszło dwóch przedstawicieli PSL „Wyzwolenie” – S. Thugutt – (minister spraw wewnętrznych) i T. Nocznicki (minister bez teki). Zob. J. Jachymek, *Koncepcje ustrojowe PSL „Wyzwolenie” (1918–1931)*, [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”. Rozważania o partii z perspektywy stulecia*, red. M. Wichmanowski, Warszawa 2016, s. 81–83.

³⁰ S. Thugutt, *Czego żądać od rządu*, „Wyzwolenie” 1918, nr 45, s. 1.

³¹ Zob. *Program Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie”*, 2 XI 1918 r., [w:] *Programy partii i stronnictw politycznych w Polsce w latach 1918–1939*, wyd. cyt., s. 194–196. Szerzej o programie gospodarczym partii u progu niepodległości zob. Z. Hemmerling, *PSL „Wyzwolenie” w parlamentach II Rzeczypospolitej 1919–1931*, Warszawa 1990, s. 190–192; J. Jachymek, *Myśl polityczna PSL Wyzwolenie 1918–1931*, Lublin 1983, s. 42–55.

endecckich na czele z Romanem Dmowskim, wartości takie jak: kultura, język, tradycja i przywiązanie do ziemi i obyczaju stanowiły „dobra narodowe”³². W gremiach kierowniczych panowało silne przekonanie o ściślejszej łączności państwa ze społecznością narodową. Narodowa Demokracja z jednej strony jeszcze przed odzyskaniem niepodległości, poczyniła znaczne zasługi w kształtowaniu zbiorowej mentalności Polaków, głęboko zakorzeniając w nich przekonanie o wspólnej odpowiedzialności za państwo. Z drugiej strony Na siłę endecji wpływ miała także jej międzynarodowa pozycja, która ułatwiła niepodległej Polsce kontakty ze zwycięzcami I wojny światowej – mocarstwami Ententy. W kręgach przywódczych endecji dominował pogląd o możliwości odegrania przez niej czołowej roli w tworzeniu centralnego ośrodka władzy państwowej. Analiza sytuacja politycznej w kraju na przełomie 1918/1919 r. prowadzi do wniosku, że Narodowa Demokracja była jednym z najsilniejszych ruchów politycznych, mogącym czuć się zwycięzcą rozgrywki, w której stawką była niepodległość Polski. Można zgodzić się z opinią Jana Engelgarda, który trafnie podkreślił dokonania endecji w „sprawie polskiej”: „Dzięki jej polityce Polska znalazła się w gronie państw zwyciężskich w wojnie i nie została zaliczona do grona sojuszników państw centralnych, jak np. Bułgaria”³³. Jednocześnie utworzony przez endecję Komitet Narodowy Polski cieszył się uznaniem i pochlebną opinią wśród polityków Europy Zachodniej: Francji i Anglii oraz Stanów Zjednoczonych. Uznanie Narodowej Demokracji za przedstawicielstwo narodu polskiego dawało prominentnym działaczom i całemu ruchowi narodowemu ogromną przewagę przed wyborami parlamentarnymi w 1919 r. w stosunku do innych ugrupowań politycznych.

Na ówczesnej arenie życia politycznego mocno liczył się ruch socjalistyczny. Polscy socjaliści mieli znaczny współdział w odbudowie niepodległości Polski. PPS dostrzegając perspektywę odbudowy niepodległości państwa polskiego, przywiązywała ogromną wagę do przyszłej formy ustrojowej państwa. Socjaliści w swojej działalności politycznej i społecznej zmierzali do nadania przyszłemu państwu polskiemu ustroju parlamentarnego o demokratycznym charakterze³⁴. Ugruntowana

³² Zob. R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893-1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980, s. 7-10.

³³ J. Engelgard, *Narodowa Demokracja w walce o niepodległość*, [w:] *Aby Polska była niepodległa i ludowa. Działalność polskiego ruchu ludowego na tle innych ruchów społeczno-politycznych*, red. J. Gmitruk, Warszawa 2019, s. 99.

³⁴ Zob. M. Śliwa, *Socjaliści w odbudowie niepodległości*, [w:] *Aby Polska była niepodległa i ludowa. Działalność polskiego ruchu ludowego na tle innych ruchów społeczno-politycznych*, wyd. cyt., s. 75-77.

pozycja PPS wynikała z wcześniejszych działań i dokonań. To właśnie socjaliści w czasie I wojny światowej stanowili główną siłę niepodległościowej lewicy dążącej do pełnej trójzaborowej niepodległości. Ponadto rola i znaczenie PPS wynikały z innych przyczyn. W momencie gdy wojna dobiegła końca, to nie kto inny jak socjalista Ignacy Daszyński stanął na czele niezależnego Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej. Po kilku dniach miejsce rządu lubelskiego zajął rząd ludowy z premierem J. Moraczewskim na czele, który należał do grona zasłużonych przywódców PPSD i PPS. W obu rządach ludowych socjaliści odgrywali decydującą rolę. Można zgodzić się z opinią Janusza Żarnowskiego, historyka i badacza historii politycznej w okresie międzywojennym, tym zwłaszcza PPS: „Polska odrodzona powstała zatem pod znakiem PPS. Co więcej, nie mogłaby powstać jako państwo bez walnego udziału socjalistów, nie tylko w znaczeniu sztabów partyjnych, lecz także szerokiego aktywu robotniczego i organizacyjnego, który stanowił podstawę rządów ludowych w terenie”³⁵. Na bazie wcześniejszych rozważań można stwierdzić, że PPS przy tak znaczącym udziale w odbudowę państwa polskiego stawała się współtwórcą systemu politycznego. To przecież rządy ludowe przy współudziale socjalistów zainicjowały szerokie swobody i prawa obywatelskie: wolność słowa, wyznania, zrzeszania się czy demokratyczne swobody wyborcze do Sejmu Ustawodawczego. Jednocześnie przy znacznym udziale socjalistów przeprowadzono pierwsze reformy społeczno-gospodarcze tuż po odzyskaniu niepodległości: ustanowiono ośmiogodzinny dzień pracy, zagwarantowano legalność związków zawodowych i prawo do strajku oraz wprowadzono ubezpieczenia chorobowe i inspekcję pracy³⁶.

Krótki okres kampanii wyborczej i pora roku sprawiły, że ugrupowania polityczne próbowały wszelkimi możliwymi sposobami przekonać wyborców³⁷. Jak zostało wcześniej zasygnalizowane, w wyborach wzięły udział wszystkie stronnictwa polityczne, poza komunistami: Obóz narodowo-demokratyczny, występujący pod nazwą Narodowego Komitetu Wyborczego Stronnictw Demokratycznych, Narodowy Związek Robotniczy z Królestwa będący w sojuszu z endecją, Polskie Zjednoczenie

³⁵ J. Żarnowski, *Polska Partia Socjalistyczna*, [w:] *Życie polityczne w Polsce 1918–1939*, red. J. Żarnowski, Warszawa 1985, s. 68.

³⁶ Rząd J. Moraczewskiego wydając akty o charakterze prawno-ustrojowym i społeczno-gospodarczym realizował postulaty zawarte w manifestie Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej z 7 października 1918 r., „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1918–1919, nr 4–5, poz. 42, 90.

³⁷ Wybory odbyły się w styczniu, wówczas w większości regionów kraju występowała mroźna zima. Zima w Polsce pojawiła się już w listopadzie, a temperatura wahała się np. 11 listopada od około zera na wschodzie do 2–4 stopni na zachodzie.

Ludowe, PSL „Wyzwolenie”, PSL „Lewica”, PSL „Piast”, grupy radykalnej inteligencji – Stronnictwo Niezawisłości Narodowej, Zjednoczenie Stronnictw Demokratycznych, PPS zaboru rosyjskiego i PPSD Galicji i Śląska oraz szereg ugrupowań żydowskich (mieszczańskich i socjalistycznych) i niemieckich³⁸.

W trakcie agitacji przedwyborczej partie polityczne w celu zdobycia jak największego poparcia wykorzystywały prasę, drukowały ulotki i afisze, przedstawiając z jednej strony swoje założenia programowe, a z drugiej – zachęcając w ten sposób do oddawania głosów na poszczególnych kandydatów. Generalnie rzecz ujmując, kampania wyborcza do jednoizbowego parlamentu była niezwykle intensywna, a jednocześnie spokojna. Oczywiście nie odbyło się bez protestów, demonstracji i słownych „utarczek” na łamach prasy. Kraj w okresie wyborczym został zarzucony ulotkami, odezwami i plakatami. Wśród osób wykształconych kolportowano broszury wyborcze i gazety z materiałami agitacyjnymi.

Analizując treść afiszów wyborczych z lat 1918–1919, można powiedzieć, że partie w przeważającej większości krótko i jasno zamierzały przekazać potencjalnemu wyborcy swój program, obiecując za oddanie głosów – zrealizowanie obietnic wyborczych. W kampanii unikano formułowania programu pozytywnego. Trzeba pamiętać, że dominującą grupą społeczną byli chłopi: mieszkańcy wsi. Ponadto znaczna część obywateli analfabetów, nie miała wyrobienia obywatelskiego. Im niższy poziom intelektualny wyborców, tym łatwiej dotrzeć do nich poprzez negację. Stronnictwa polityczne nie polemizowały z programem przeciwników, wystarczyło dążyć do wytworzenia u wyborcy negatywnego wizerunku i stereotypu kandydatów. Na plakatach i afiszach często widniały hasła wyborcze (np. „bezbożni socjaliści”, „żydomasoni”), które wyrażały program odpowiadający obecnym potrzebom i odczuciom wyborców³⁹. Wyborca tak naprawdę nie musiał wiedzieć, kim są masoni, należało go tylko przekonać, że szkodzą oni interesom i dobru Polski oraz powiązać ich z kandydatami innego ugrupowania, a wynik wyborów jest do przewidzenia.

Dla agitatorów: partii politycznych, wybory parlamentarne stanowiły

³⁸ Stronnictwa polityczne nie wystawiły kandydatów we wszystkich okręgach wyborczych. Na listy partii ludowych z powodów organizacyjnych i problemów wewnętrznych można było głosować np. tylko w Galicji lub w bł. Królestwie Polskim. PSL „Wyzwolenie” wystawiło kandydatów na posłów tylko w Królestwie, PSL „Piast” w Galicji i niektórych okręgach Królestwa, PSL „Lewica” – tylko w Galicji. Zob. A. Próchnik, *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej*, Warszawa 1983, s. 43–44.

³⁹ Zob. J. Wróbel, *Wybory do Sejmu Ustawodawczego i Senatu w latach 1919–1922 ze szczególnym uwzględnieniem powiatu rzeszowskiego*, [w:] *Polska i jej wschodni sąsiedzi*, t. 1–2, red. A. Andrusiewicz, Rzeszów 1997–2002, s. 241.

nie tylko test zaufania społecznego i zasięg ich wpływów w poszczególnych regionach kraju, ale także stały się nie lada wyzwaniem organizacyjnym. Pierwszy poważny problem stanowiło sformułowanie jasnego i czytelnego przekazu docierającego do milionów analfabetów, którzy w zasadzie po raz pierwszy otrzymali swoją szansę na „spełnienie obywatelskiego obowiązku” i pójścia na wybory. Już od początku funkcjonowania II RP skala analfabetyzmu była zatrważająca. Przyjmuję się, że około 1/3 wyborców z Galicji i prawie połowa z Królestwa Polskiego nie potrafiły czytać i pisać, a nawet liczyć do stu⁴⁰. Tacy wyborcy z powodu braku podstawowej wiedzy i umiejętności nie rozumieli sensu zwoływania i znaczenia Sejmu, ordynacji wyborczej, pojęcia państwa czy interesu narodowego, społecznego i partyjnego. W obliczu tych trudności, przywódcy partyjni zastanawiali się nad taktyką wyborczą, na przykład w jaki sposób wystosować przekaz do owych analfabetów politycznych.

Na problem analfabetyzmu w wyborach zwracali uwagę liczni działacze polityczni. Juliusz Zdanowski – jeden z przywódców endecji, w swoim dzienniku słusznie zwrócił uwagę: „Wybory poruszyły do agitacji całe masy, które dotąd nie były na poziomie społecznego oddziaływania. Stały one wobec świata nieznanego jakby w ciemności, nie widzą, nie widziały nic i naraz słyszą tylko rzucane sobie hasła i obietnice. Ocenic wartość ludzi, od których one pochodzą – masy te nie są w stanie. Tym bardziej zdobyć się na jakąkolwiek dozę krytycyzmu”⁴¹.

Warto zwrócić uwagę na różnice w postawach wyniesionych przez ludność polską z trzech zaborów, która wpływała wówczas na stosunek do wyborów. Ludność polska z zaboru pruskiego wyniosła doświadczenie legalnej walki z polityką germanizacyjną. W zaborze rosyjskim wytworzył się rodzaj obywatelskiej przedsiębiorczości umożliwiającej prowadzenie działalności politycznej pomimo braku podstawowych swobód demokratycznych. W autonomicznej Galicji posiadane przez Polaków prawa oraz możliwość prowadzenia legalnej działalności politycznej sprzyjały np. wyrobieniu nawyków parlamentarnych⁴².

Drugim wyzwaniem przed jakimi stanęli polityczni agitatorzy było dotarcie do kobiet, które dotychczas nie uczestniczyły w wyborach

⁴⁰ Zob. Sz. Rudnicki, *Polska mozaika społeczna*, [w:] *Polski wiek XX*, t. 1, red. K. Persak, P. Machcewicz, Warszawa 2009, s. 321-322; K. Czapiewski, K. Janc, *Od analfabetyzmu do wykształcenia wyższego*, [w:] *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*, t. 1, red. M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin, Warszawa 2019, s. 147-148.

⁴¹ *Dziennik Juliusza Zdanowskiego*, t. 2: 15 X 1918-23 VI 1919, oprac. J. Faryś, T. Sikorski, H. Walczak i A. Wątor, Szczecin 2014, s. 116.

⁴² Zob. A. Niedojadło, *Wychowanie narodowe i państwowe w szkołach powszechnych Okręgu Szkolnego Krakowskiego w latach 1918-1939*, Lublin-Tarnów 2013.

parlamentarnych. Przyznanie kobietom prawa wyborczego zmieniło ówczesną scenę polityczną niepodległej Polski. Jednocześnie udział kobiet w wyborach był jednym z nowych tematów, który pojawił się na łamach prasy⁴³.

Nieodłącznym elementem agitacji stały się wiece, zgromadzenia i demonstracje, które były wspierane przez działające organizacje społeczne powiązane z ugrupowaniami politycznymi. Z opisów zamieszczonych w tygodnikach i czasopismach, zwłaszcza ludowych, wynika, że w tym okresie dominowała formuła wiecu powszechnego⁴⁴.

Ugrupowania polityczne w walce wyborczej wykorzystywały przede wszystkim prasę, która była podstawowym środkiem przekazu wymian informacji i pełniła rolę opiniotwórczą. Prasa w całym okresie międzywojennym była dominującą formą przekazu w przedwojennej Polsce ze względu na dostępność, ciągłość i szybkość docierania komunikatów do obiorców. Podstawową rolę gazet i czasopism było upowszechnienie wartości, idei i myśli politycznej ugrupowań politycznych⁴⁵. Prasa od początku istnienia niepodległego państwa była w pełni obecna w życiu politycznym i publicznym. Jednocześnie jako instrument propagandowy, wykorzystywana była przez ugrupowanie polityczne i różne grupy, zainteresowane osiągnięciem zamierzonych celów⁴⁶. Jako jeden z podstawowych środków masowego przekazu informowała o wiecach i zgromadzeniach przedwyborczych, oddziaływała na odbiorców i kształtowała ich myślenie oraz wyznaczała pewne trendy. Na łamach prasy stosowano różne metody, oprócz silnej propagandy niejednokrotnie krytykowano przeciwników politycznych, zwłaszcza kandydatów na posłów.

⁴³ Zob. M. Bachurowicz-Tocka, *Udział kobiet w wyborach do Sejmu Ustawodawczego na łamach prasy lokalnej wybrane przykłady*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2019, nr 1, s. 54-69; K. Kacperski, *Problematyka czynnego i biernego prawa wyborczego kobiet w wyborach do Sejmu Ustawodawczego w świetle publicystyki politycznej II Rzeczypospolitej* (listopada 1918 r. – styczeń 1919 r.), „Przegląd Sejmowy” 2019, nr 5 (154), s. 5-28.

⁴⁴ Polegało to na tym, że dana osoba wskazywała – poprzez prasę, ulotki, afisze, ustnie na rynku, przed kościołem, czy też z ambony – czas i miejsce zgromadzenie. Zgodnie z przyjętą praktyką na wiec przybywali wszyscy, którzy udzielali poparcia temu, co wiec zwoływał. Oczywiście w drugiej grupie znaleźli się przeciwnicy, a także osoby niezdecydowane i ciekawskie, które przypadkowo się tam znalazły. Wiece odbywały się głównie pod gołym niebem, przez co mogły być bardziej tłumne, lub w pomieszczeniu np. w sali gminnej, parafialnej, należącej do miejscowego towarzystwa „Sokół” itd. Zob. M. Drewicz, *Polskie wybory 1919. Agitacja w pięciu tygodnikach „Gazeta Świąteczna”, „Zorza”, „Wyzwolenie”, „Rząd i Wojsko”, „Piast”*, Warszawa 2011, s. 283-285.

⁴⁵ Zob. I. Kamińska-Szmaj, *Judzi, zohydza ze czci odziera. Język propagandy politycznej w prasie 1919-1923*, Wrocław 1994, s. 22-23.

⁴⁶ Szerzej na temat roli prasy w życiu politycznym i publicznym II RP zob. A. Paczkowski, *Prasa w życiu politycznym Drugiej Rzeczypospolitej*, „Dzieje Najnowsze” 1978, R. 10, nr 3, s. 29-53; A. Notkowski, *Państwowa polityka prasowa Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1978, nr 17(1), s. 66-87; T. Mielcarek, *Prasa w systemie politycznym Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)*, Sosnowiec 2009;

Kampania propagandowa tocząca się na łamach gazet, reprezentowała daną partię, stąd też organy prasowe były dla siebie głównym przeciwnikiem i zwalczały się nawzajem. W trakcie kampanii wyborczej najważniejszym celem artykułów prasowych było z jednej strony podkreślenie zalet swojej partii, wychwalenie działaczy z nią związanych oraz wyeksponowanie ich zasług dla kraju, a z drugiej manifestowanie negatywnego stosunku do przeciwnika politycznego.

Analizując kampanię wyborczą ze stycznia 1919 r., nie sposób przejść obojętnie wobec znikomego wyrobienia politycznego społeczeństwa polskiego. Po pierwsze odzyskanie niepodległości po 123 latach oznaczało całkowitą zmianę warunków bytowych, w jakich społeczeństwo przyzwyczało się żyć. Po drugie, przeważającej części obywateli (analfabetów) po raz pierwszy składającej głos do urny, trudno było się zorientować w sytuacji politycznej kraju, jak i trudno było docenić znaczenie nadchodzących wyborów⁴⁷. Mimo tych czynników kilkudniowy okres kampanii wyborczej na przełomie 1918/1919 r. należy zaliczyć do jednych z najważniejszych momentów w dziejach polskiej polityki. Po wielu latach walki o wolność i prawa obywatelskie trzeba było wybrać posłów do polskiego Sejmu.

W wyborach w zależności od okręgu zgłoszono od kilku do kilkunastu list wyborczych⁴⁸. W samej Warszawie zarejestrowano aż 21 list wyborczych⁴⁹. Zacięta rywalizacja o głosy wyborców i zwycięstwo toczyła się pomiędzy endecją, socjalistami i ludowcami. Na sukces wyborczy liczyli przede wszystkim endecy. Narodowa Demokracja, skupiwszy wokół siebie wiele pomniejszych ugrupowań prawicowych (Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne, Stronnictwo Chrześcijańskiej Demokracji, Polskiej

⁴⁷ Zob. M. Leczyk, *Druga Rzeczpospolita 1918–1939. Społeczeństwo, gospodarka, kultura, polityka*, Warszawa 2006, s. 156–157.

⁴⁸ Historycy i badacze parlamentaryzmu II RP zwracają uwagę na trudność w ustaleniu precyzyjnej liczby zgłoszonych kandydatów. Małgorzata Smogorzewska i Andrzej Krzysztof Kunert w rozważaniach na temat wyborów w 1919 r. słusznie zauważyli: „Wykazu list wyborczych nie można sporządzić z trzech zasadniczych powodów: 1) Zróżnicowania liczby i charakteru list w poszczególnych regionach państwa, co było następstwem podziału administracyjnego odziedziczonego po trzech zaborcach; 2) braku nazw i opisu list w protokołach okręgowych komisji wyborczych; zazwyczaj podawano tylko nazwę ogólną (lista «miejska», «żydowska», «narodowa»), co powoduje trudność z ich utożsamieniem partyjnym; 3) bardzo dużej liczby list pogrupowanych w związki wyborcze”, M. Smogorzewska, A. K. Kunert, *Aneksy, [w:] Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 1 A–D, oprac. M. Smogorzewska, red. nauk. A. K. Kunert, Warszawa 1998, s. 476–477.

⁴⁹ W okręgu nr 16 (Warszawa) zgłoszono 21 list wyborczych zawierających nazwiska 288 kandydatów do Sejmu Ustawodawczego. Pełne listy kandydatów wraz z informacjami na temat wykonywanych zawodów i adresów zamieszkania opublikowały ważniejsze dzienniki prasowe, m.in. „Kurier Warszawski”. Zob. *268- kandydatów na posłów z Warszawy*, „Kurier Warszawski” 1919, nr 12, s. 6.

Partii Postępowej, Zjednoczenia Narodowego, Stronnictwa Odrodzenia Narodowego, Koła Politycznego Zrzeszeń Rzemieślniczych i Narodowej Organizacji Wyborczej Kobiet Polskich) występowała pod nazwą Narodowego Komitetu Wyborczego Stronnictw Demokratycznych⁵⁰. Reprezentanci obozu narodowego w podpisanym porozumieniu z 18 grudnia 1918 r. określili zasady współpracy w ramach prowadzonej kampanii wyborczej. W ogłoszonej odezwie przedstawiciele prawicy podkreślili, że tylko ich zwycięstwo w wyborach dawało szansę „do utrzymania w kraju porządku i ładu na ścisłym panowaniu prawa opartego”⁵¹. Oprócz tej kwestii ogólnikowo wspomnieli o konieczności stworzenia silnego i zdolnego do samodzielnego rozwoju państwa. Reprezentanci NKWSD wskazywali również na potrzebę wykreowania w przyszłym Sejmie większości, dającej szansę zorganizowania państwa polskiego opartego na podstawach demokratycznych, przeprowadzenia reform społeczno-gospodarczych, koniecznych do stworzenia odpowiednich warunków rozwoju dla warstw ludowych, które miały być podstawą i źródłem siły narodów⁵². Agitacja przedwyborcza prawicy zdominowana została przez dwa zagadnienia. Pierwsze odnosiło się do utraty suwerenności przez Polskę, która według przedstawicieli prawicowych miała nastąpić w konsekwencji zaszczepienia w polskim społeczeństwie przez partie lewicowe idei rewolucji bolszewickiej. Drugi temat koncentrował się wokół wątku domniemanej działalności wywrotowej, jaką przeciwko państwu polskiego podejmowały mniejszości narodowe, zwłaszcza Żydzi⁵³.

Endecja ostrzegała obywateli przed możliwymi konsekwencjami udanej „nawałnicy bolszewickiej”, która ponownie miała odebrać Polsce niepodległość. Politycy stronnictw prawicowych postrzegali komunizm jako szkodliwą ideologię, której głównym celem było zniszczenie historycznych fundamentów Europy, opartych na chrześcijańskich zasadach⁵⁴. Kampanię prawicy wspierał aktywnie kler. Księża wzywali do głosowania na określone listy i kandydatów w czasie nie tylko odprawiania mszy, ale również podczas wieców wyborczych i na łamach prasy związanej ideowo z siłami prawicy⁵⁵. Wielu duchownych otwarcie gro-

⁵⁰ Zob. Przed wyborami, „Kurier Warszawski” 1918, nr 353, s. 6.

⁵¹ *Ruch przedwyborczy*, „Gazeta Warszawska” 1918, nr 33, s. 4.

⁵² Zob. Tamże.

⁵³ Zob. S. Faliński, *Poglądy społeczno-ekonomiczne Związku Ludowo-Narodowego*, Warszawa 2007, s. 33–36; E. Maj, *Związek Ludowo-Narodowy 1919-1928. Studium z dziejów myśli politycznej*, Lublin 2000, s. 106–110.

⁵⁴ Zob. Bohdan Wasiutyński, *Przedmurze cywilizacji*, „Gazeta Warszawska” 1918, nr 34, s. 1.

⁵⁵ Na ulotkach wyborczych sił skupionych wokół NKWSD pełno było haseł nawiązujących do uczuć

ziło karami kościelnymi w wypadku oddania głosów na konkurencyjne listy kandydatów. Ksiądz Marcei Godlewski przestrzegał czytelników, aby nie dać omamić się hasłom i poglądom głoszonym przez inne ugrupowania polityczne, w tym zwłaszcza lewicę. Jednocześnie apelował do licznego udziału w wyborach i głosowania tylko na listę narodową „która wyraźnie stanie pod sztandarem «Bóg i Ojczyzna»”⁵⁶.

Przypadek ten nie był jednak odosobniony, skoro nawet sami biskupi w głoszonych orędziach i za pośrednictwem odczytywanych w kościołach listów pasterskich wzywali wszystkich Polaków do wsparcia i oddawania głosów w wyborach na kandydatów prawicy. W kampanii narodowych demokratów i ich sojuszników poza wątkami religijnymi kluczową kwestią stała się działalność mniejszości narodowych. Zdaniem prawicy poczynania mniejszości były szkodliwe dla państwa polskiego. Według propagandy głoszonej przez endecję i jej sojuszników mniejszości wszelkimi dostępnymi sposobami zamierzały destabilizować scenę polityczną w kraju, a następnie słabe państwo rozbić od wewnątrz, tak by stało się kolejną ofiarą rewolucji proletariatu⁵⁷. Kampania wyborcza prawicy pełna była antysemitycznych uprzedzeń. Żydzi w ulotkach, broszurach agitacyjnych i na łamach prasy byli przedstawiani jako „arcywróg”, działający na terenie państwa. Głoszono, iż Żydzi stanowili istotny czynnik zagrażający narodowej jedności Polski. Słowo „Żyd” można stwierdzić stało się uniwersalną obelgą, którą kandydaci prawicy stosowali w debacie publicznej wobec wszystkich przeciwników politycznych. Retoryka używana przez narodowych demokratów i ich sojuszników była prosta. Chodziło to, aby stworzyć w społeczeństwie przekonanie, że istniała tylko jedna licząca się siła polityczna: Narodowa Demokracja. Nazwy innych ugrupowań były nieistotne. Samo słowo „żydowskie” określało je jako wrogie⁵⁸.

Prawica pomimo powściągliwego stosunku wobec decyzji o przyznaniu kobietom praw wyborczych, zabiegała o jej głosy. Posługując się niejednokrotnie emocjonalnymi argumentami, zachęcała do wspierania listy narodowej. Organizacje kobiece wspierające NKWSD apelowały do kobiet, aby licznie wzięły udział w wyborach. W zamieszczanych

religijnych wyborców, np. „miłość Chrystusowa”, Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Zbiór druków ulotnych, sygn. 160.

⁵⁶ Ks. M. Godlewski, *Wybory do Sejmu. Na kogo głosować*, „Gazeta Warszawska” 1919, nr 18, s. 3.

⁵⁷ Zob. *Obywatele Rodacy*, „Ziemia Lubelska” 1919, nr 8, s. 5.

⁵⁸ W publicznych wystąpieniach w trakcie agitacji przedwyborczej politycy NKWSD praktycznie niemal za każdym razem piętnowali działalność mniejszości narodowych, ze szczególnym uwzględnieniem narodu żydowskiego, np. w wydanej odezwie z 24 stycznia 1919 r. apelowali, aby za wszelką ceną zwalczać agitację żydowską. Zob. *Wybory do Sejmu*, „Gazeta Warszawska” 1919, nr 23, s. 3.

na łamach prasy odezwach konstatowały: „Musimy wziąć jak najliczniejszy udział w akcji wyborczej, obowiązkiem każdej z nas jest uświadamiać jak największe koła wyborczyń o doniosłości zadań Sejmu i wadze wyborów”⁵⁹.

Aktywną kampanię do wyznaczonych na dzień 26 stycznia 1919 r. wyborów do konstytuanty prowadzili również socjaliści. W środowiskach lewicowych w związku z wyborczą weryfikacją nie brak było różnego rodzaju obaw. Przywódcy polskich socjalistów doskonale zdawali sobie sprawę, że kampania wyborcza stanowi wyzwanie organizacyjne i polityczne, któremu nie łatwo będzie sprostać. Z oficjalnych wypowiedzi przywódców polskiego socjalizmu, w okresie poprzedzającym wybory, przebijał się jednak daleko idący optymizm. Czołowi socjaliści wierzyli, że głosowanie może zakończyć się co najmniej umiarkowanym sukcesem. Zdaniem Jerzego Holzera liderzy PPS twierdzili, że ich partia powinna zdobyć około 46-55 mandatów. W każdym razie spodziewano się, że lewica uzyska nieznaczną większość w Sejmie Ustawodawczym⁶⁰.

Doświadczeni partyjni działacze PPS i PPSD koordynowali przedwyborczą kampanię. W Galicji akcja wyborcza podlegała Komitetowi Wykonawczemu PPSD, a na terenie dawnego Królestwa kierownictwo PPS w połowie grudnia 1918 r. powołało Centralne Biuro Wyborcze⁶¹. W wyborach do konstytuanty socjaliści w większości okręgów wystawili samodzielne listy kandydatów. Z jednej strony wynikało to z wiary we własne możliwości, a z drugiej częściowo było efektem obaw zarówno samego środowiska politycznego, jak i jego politycznych koalicjantów lewicy, że start „pod wyraźną swoją firmą” może zostać źle odebrany przez wyborców⁶². W niektórych przypadkach socjaliści podjęli współpracę z innymi formacjami lewicowymi, co było podyktowane chęcią zwiększenia szans na zdobycie mandatów.

Socjaliści starali się nadać kampanii wyborczej do Sejmu Ustawodawczego charakter plebiscytu. Ich akcja propagandowa skierowana była przeciwko prawicy, w tym przypadku nie chodziło jedynie o Narodową Demokrację i inne mniejsze partie narodowo-chrześcijańskie i konserwatywne, ale także o PSL „Piast”. Siły prawicowe, a więc główny przeciwnik lewicy w kampanii wyborczej, starały się przekonać elektorat, że zagłosowanie w wyborach będzie polegało na wskazaniu jednej z dwóch wykluczających się wizji Polski. Socjaliści akcją wyborczą

⁵⁹ Odezwa Narodowego Bloku Akademickiego, „Gazeta Warszawska” 1919, nr 19, s. 4.

⁶⁰ Zob. J. Holzer, *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1917-1919*, Warszawa 1962, s. 265-267.

⁶¹ Zob. *Centralne Biuro Wyborcze*, „Robotnik” 1918, nr 356, s. 1.

⁶² Zob. „Robotnik” 1919, nr 21, s. 3.

przede wszystkim oparli na hasłach obrony dorobku rządów ludowych. Podkreślali, że tylko kontynuacja rozpoczętych reform społecznych i gospodarczych może zapewnić ewolucję ustroju Polski w kierunku demokratycznym. Oceniając kampanię wyborczą socjalistów, należy zwrócić uwagę, że miała antyklerykalny charakter. W odezwach i wypowiedziach przedstawicieli partii PPSD i PPS dominowała krytyka Kościoła i jego postawy. W obozie socjalistycznym panowała opinia, że Kościół jest jednym z filarów państwa, a osłabienie jego pozycji politycznej utoruje drogę do zbudowania nowoczesnego i świeckiego państwa⁶³.

Fakt, że większość wyborców mieszkała na wsi i utrzymała się głównie z pracy w rolnictwie sprawił, że w agitacji wyborczej swoją obecność wyraźnie zaakcentowały ugrupowania chłopskie. W dawnym zaborze austriackim dominującą pozycję miała partia kierowana przez Wincentego Witosa – PSL „Piast”. Działacze tego ugrupowania w kampanii wyborczej krytykowali przeciwników politycznych, zwłaszcza lewicę. Na łamach drukowanych ulotek i gazet przedstawiali socjalistów jako środowiska, które w pierwszych miesiącach niepodległości wyrządziły wielkie szkody⁶⁴. Liderzy Piasta podkreślali, że prawowitym gospodarzem interesów w Polsce powinien stać się przyszły parlament, w którym powinna zasiadać najliczniejsza reprezentacja chłopów. Działacze stronnictwa w kampanii wyborczej przedstawiali partię jaką tę, która najlepiej rozumie potrzeby wyborców. Partia Wincentego Witosa akcentując poszanowanie do religii, tradycji i prawa własności, zamierzała przejąć rolę wiodącą w przyszłym parlamencie. Piastowcy w przedwyborczej agitacji deklarowali, że są świadomi konieczności dokonania daleko idących reform społecznych i gospodarczych, jednocześnie obiecując prowadzenie polityki opartej na „zdrowym, chłopskim rozsądku, wolnym od niedościgłych mrzonek teoretyków – socjalistów”⁶⁵.

Na terenie byłej Kongresówki spore wpływy posiadało PSL „Wyzwolenie”. Lewicowa parta chłopska akcentowała pogląd, że nadchodzące wybory stanowią będą pierwszy poważny sprawdzian dojrzałości mas ludowych. Działacze ugrupowania dowodzili, że tylko „lud gospodarz” może rzetelnie bronić niepodległości Polski. Wymowne było zamieszczone w jednej z odezw kolportowanych przez ludowców hasło: „Sprawa

⁶³ Zob. AAN, Zbiór druków ulotnych, sygn. 101, s. 5–6; Szerzej na temat kampanii wyborczej socjalistów do Sejmu Ustawodawczego, zob. G. Zackiewicz, *Polscy socjaliści w kampanii wyborczej do Sejmu Ustawodawczego na przełomie 1918 i 1919 r.*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2020, t. 21, z. 1, s. 65–86.

⁶⁴ Zob. *Socjalizm a chłopi, czyli co chcą z chłopa zrobić socjaliści*, „Piast” 1918, nr 51, s. 4.

⁶⁵ Czytelnik ze Szerzyna, *O chłopską konstytuante*, „Piast” 1919, nr 2, s. 3–4.

ludu jest sprawą narodu, kto wrogiem ludu – ten wrogiem Polski”⁶⁶. W kampanii wyborczej stronnictwo jednoznacznie opowiadało się za radykalnie podjętą reformą rolną.

W walce wyborczej swoją obecność próbowało zaznaczyć też niewielkie ugrupowanie działające na terenie Galicji, prowadzone przez Jana Stapińskiego – PSL-Lewica. Podobnie jak PSL „Wyzwolenie”, stało na stanowisku, że w odrodzonej Polsce konieczna jest radykalna reforma rolna. Jeden z anonimowych publicystów związanych z PSL-Lewica pisał: „Władza panów musi być złamana raz na zawsze. [...] Nie możemy dopuścić do rządzenia Polską panów ani narzędzi pańskich, gdyż gotowi po raz drugi ojczyznę naszą zaprzedać i lud polski w otchłań ucisku niewoli wtrącić”⁶⁷.

Biorąc pod uwagę wyniki wyborów przeprowadzonych na terenie całego kraju najsilniejszym ugrupowaniem w Sejmie Ustawodawczym został Związek Ludowo-Narodowy, który miał 109 posłów. Klub PSL „Wyzwolenie” grupował 57 posłów, PSL „Piast” – 44 posłów, Klub Związku Parlamentarnego Polskich Socjalistów, łączący PPS i PPSD, składał się z 35 posłów. Polskie Zjednoczenie Ludowe połączone z galicyjskim Stronnictwem Katolicko-Ludowym liczyło 31 posłów. W Klubie Pracy Konstytucyjnej działało 17 posłów. W Klubie Związku Robotniczego znalazło się 17 posłów, w klubie PSL-Lewica 11 posłów. Klub Żydowski składał się z 10 posłów, a niemiecki zaledwie z 2 reprezentantów. W takim układzie Sejm Ustawodawczy w początkowym okresie składał się z 10 klubów poselskich. Partie nie stanowiły jednak monolitu organizacyjnego. Innymi słowy zmiany personalne, podziały i konflikty stały na porządku dziennym. Andrzej Ajnenkiel, oceniając wybory z 1919 r., napisał: „W 1919 r. znaczna część wyborców kierowała się emocją, nie decyzją przemysłaną”⁶⁸.

Partie polityczne w Sejmie Ustawodawczym na dzień 26 stycznia 1919 r.

Grupy stronnictw Partie	Posłowie Liczba
Prawica	109
Związek Ludowo-Narodowy	109

⁶⁶ AAN, PSL, sygn. 109/VI-1, s. 1, Odezwa Zarządu Powiatowego PSL [„Wyzwolenie”] w Puławach, 5 I 1919.

⁶⁷ *Zbrodnia*, „Przyjaciel Ludu” 1919, nr 3, s. 4-5.

⁶⁸ A. Garlicki, *Przewrót majowy*, Warszawa 1987, s. 8.

Grupy stronnictw Partie	Posłowie Liczba
Centrum	109
Polskie Zjednoczenie Ludowe	31
Klub Pracy Konstytucyjnej	17
Narodowy Związek Robotniczy	17
PSL „Piast”	44
Lewica	100
PSL „Wyzwolenie”	57
PSL-Lewica	11
Związek Polskich Posłów Socjalistycznych	35
Mniejszości narodowe	11
Żydzi (Wolne Zjednoczenie Posłów Narodowości Żydowskiej)	9
Niemcy (Niemieckie Stronnictwo Ludowe)	2

Źródło: A. Próchnik, *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej*, Warszawa 1983, s. 49.

W nowo wybranym parlamencie żadna partia nie posiadała większości. Partie prawicowe, lewicowe i centrum miały zbliżoną liczbę posłów. Pierwsze posiedzenie Sejmu Ustawodawczego, zwołane przez naczelnika państwa Józefa Piłsudskiego, odbyło się 10 lutego 1919 r. Kilka dni później na drugim posiedzeniu parlamentu wybrano Prezydium Sejmu. Marszałkiem Sejmu został Wojciech Trąpczyński. Wicemarszałkami zostali: Andrzej Maj (ZLN), Stanisław Osiecki (PSL „Wyzwolenie”), Jakub Bojko (PSL „Piast”), Jędrzej Moraczewski (PPS) i Józef Ostachowski (PZL).

Podsumowanie

Wybory do Sejmu Ustawodawczego przeprowadzono w trudnej sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej odrodzonego państwa polskiego. Kampania wyborcza do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r. dla partii politycznych stanowiła pierwszy poważny test zaufania społecznego. Agitacja obfitowała we wzajemne oskarżenia i pełna była demagogii, mimo to należy stwierdzić, że przebieg głosowania 26 stycznia 1919 r. okazał się spokojny. Do wyborów przystąpiło wiele podmiotów politycznych, które różniły się nie tylko wizjami Polski, ale także pojmowaniem demokracji i jej znaczenia. Rywalizacja pomiędzy partiami politycznymi toczyła się na wiecach i w prasie. Wybory przyniosły sukces ugrupowaniom

centroprawicy, który zdobył większość mandatów. Jednocześnie masowy udział społeczeństwa polskiego (wysoka frekwencja) świadczył o znaczeniu i doniosłości wyborów do kontynuanty.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:
Zbiór druków ulotnych
Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”

Źródła drukowane

- Dziennik Juliusza Zdanowskiego, t. 2: 15 X 1918–23 VI 1919, oprac. J. Faryś, T. Sikorski, H. Walczak i A. Wątor, Szczecin 2014.
- Dziennik Praw Państwa Polskiego nr 18, poz. 47
- Dziennik Praw Państwa Polskiego 1918–1919, nr 4–5, poz. 42, 90.
- Ordynacja wyborcza do Sejmu Ustawodawczego Republiki Polskiej. Wraz z instrukcją i uwagami*, oprac. T. Reger, Cieszyn 1919.
- Okólnik Ministra Spraw Wewnętrznych do Ob. Komisarzy Ludowych w przedmiocie wyborów do Sejmu Ustawodawczego, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych” 1918, nr 4, s. 9.
- Okólnik Ministra Spraw Wewnętrznych w przedmiocie zabronienia w d. 25 i 26 stycznia 1919 r. wyszynku trunków, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych” 1919, nr 6, s. 11.
- Program Polskiego Stronnictwa Ludowego Piast, 29 VI 1919 r.*, [w:] *Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego*, t. 2: 1918–1921, oprac. S. Giza, S. Lato, Warszawa 1967, s. 58–71.
- Program Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie”, 2 XI 1918 r.*, [w:] *Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego*, t. 2: 1918–1921, oprac. S. Giza, S. Lato, Warszawa 1967, s. 49–58.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 5 stycznia 1919 r. o wprowadzeniu stanu wyjątkowego w st. M. Warszawy i pow. Warszawskim „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 2, poz. 82.

Prasa

„Gazeta Warszawska”
„Kurier Warszawski”
„Kurier Poznański”
„Piast”
„Przyjaciel Ludu”
„Robotnik”
„Wyzwolenie”
„Ziemia Lubelska”

Literatura

- Ajnenkiel A., *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1975.
- Ajnenkiel A., *Od rządów ludowych do przewrotu majowego. Zarys dziejów politycznych Polski 1918–1926*, Warszawa 1978.
- Ajnenkiel A., *Przewrót majowy*, Warszawa 1987.
- Bałabuch H., „Myśl niepodległa” o niepodległości. *Publicystyka Andrzeja Niemojewskiego z lat 1917–1919*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin-Polonia Sectio F” 2009, t. 64, s. 115–138.
- Bachurówicz-Tocka M., *Udział kobiet w wyborach do Sejmu Ustawodawczego na łamach prasy lokalnej wybrane przykłady*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2019, nr 1, s. 54–69.
- Czapiewski K., Janc K., *Od analfabetyzmu do wykształcenia wyższego*, [w:] *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*, t. 1., red. nauk. M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin, Warszawa 2019, s. 147–169.
- Czerpak S., *Ruch chłopski w powiecie tarnobrzesckim w latach 1918–1921*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1961, nr 3, s. 72–113.
- Danowska-Prokop B., *Polityka gospodarcza pierwszego dziesięciolecia II Rzeczypospolitej w ocenie polskich ekonomistów*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, nr 367, s. 48–58.
- Drewicz M., *Polskie wybory 1919. Agitacja w pięciu tygodniach* „Gazeta Świąteczna”, „Zorza”, „Wyzwolenie”, „Rząd i Wojsko”, „Piast”, Warszawa 2011, s. 283–285.
- Engelgard J., *Narodowa Demokracja w walce o niepodległość*, [w:] *Aby Polska była niepodległa i ludowa. Działalność polskiego ruchu ludowego na tle innych ruchów społeczno-politycznych*, red. J. Gmitruk, Warszawa 2019, s. 87–103.
- Faliński S., *Poglądy społeczno-ekonomiczne Związku Ludowo-Narodowego*, Warszawa 2007.
- Gmitruk J., *Ludowcy w walce o niepodległość*, Warszawa 2019.
- Goclon J., *Działalność Ignacego Paderewskiego na stanowisku Prezesa Rady Ministrów (16 stycznia 1919 – 6 grudnia 1919)*, „Niepodległość i Pamięć” 2011, t. 18, nr 2 (34), s. 145–170.
- Hampel J., *Stosunki społeczne i polityczne w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Tarnobrzeg. Dzieje miasta*, red. F. Kiryk, Tarnobrzeg 2015, s. 451–532.
- Hemmerling Z., *PSL „Wyzwolenie” w parlamentach II Rzeczypospolitej 1919–1931*, Warszawa 1990.
- Horwitz M., *O taktyce i stosunku do parlamentaryzmu*, [w:] *Tenże, Wybór pism*, Warszawa 1967, s. 29–38.
- Holzer J., *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1917–1919*, Warszawa 1962.
- Jachymek J., *Koncepcje ustrojowe PSL „Wyzwolenie” (1918–1931)*, [w:] *Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”. Rozważania o partii z perspektywy stulecia*, red. M. Wichmanowski, Warszawa 2016, s. 81–103.
- Jachymek J., *Myśl polityczna PSL Wyzwolenie 1918–1931*, Lublin 1983.
- Kacperski K., *System wyborczy do Sejmu i Senatu u progu Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007.

- Kacperski K., *Problematyka czynnego i biernego prawa wyborczego kobiet w wyborach do Sejmu Ustawodawczego w świetle publicystyki politycznej II Rzeczypospolitej (listopad 1918 r. – styczeń 1919 r.)*, „Przegląd Sejmowy” 2019, nr 5 (154), s. 5–28.
- Kamińska-Szmaj I., *Judzi, zohydza ze czci odziera. Język propagandy politycznej w prasie 1919–1923*, Wrocław 1994.
- Kozyra W., *Stanisław Wojciechowski – minister spraw wewnętrznych Polski Odrodzonej (16 stycznia 1919 – 23 czerwca 1920)*, „Niepodległość i Pamięć” 2018, nr 4 (64), s. 103–130.
- Kozyra W., *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939*, Lublin 2009.
- Kozyra W., *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych w zakresie organizacji i funkcjonowania urzędów organów administracji w latach 1919–1926*, „Dzieje Biurokracji” 2018, t. 8, s. 19–40.
- Kozyra W., *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych wobec życia społeczno-politycznego w Polsce w latach 1918–1922*, [w:] *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, t. 10, red. J. Malec, Kraków 2007, s. 323–359.
- Leczyk M., *Kształt społeczno-polityczny II Rzeczypospolitej (1918–1923)*, Warszawa 1979.
- Łossowski P., *Polityka II Rzeczypospolitej wobec państw sąsiednich*, „Niepodległość i Pamięć” 1998, t. 5, nr 4 (13), s. 43–56.
- Maj E., *Komunikowanie polityczne Narodowej Demokracji 1918–1939*, Lublin 2010.
- Maj E., *Związek Ludowo-Narodowy 1919–1928. Studium z dziejów myśli politycznej*, Lublin 2000.
- Mielcarek T., *Prasa w systemie politycznym Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Sosnowiec 2009.
- Nowak K., *Lata 1918–1920*, [w:] *Śląsk Cieszyński w latach 1918–1945*, red. K. Nowak, Cieszyn 2015, s. 15–66.
- Notkowski A., *Państwowa polityka prasowa Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1978, nr 17 (1), s. 66–87.
- Paczkowski, *Prasa w życiu politycznym Drugiej Rzeczypospolitej*, „Dzieje Najnowsze” 1978, R. 10, nr 3, s. 29–53.
- Ptak M. J., *Przejęciowe ośrodki i organy władzy na ziemiach zaboru austriackiego (1918–1921)*, [w:] *Okresy przejściowe – ustrój i prawo*, red. J. Przygodzki, Wrocław 2019, s. 121–124.
- Próchnik A., *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej*, Warszawa 1983.
- Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 1 A–D, oprac. M. Smogorzewska, red. nauk. A. K. Kunert, Warszawa 1998.
- Rudnicki S., *Polska mozaika społeczna*, [w:] *Polski wiek XX*, t. 1, red. K. Persak, P. Machcewicz, Warszawa 2009, s. 301–328.
- Wapiński R., *Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980.
- Wróbel J., *Wybory do Sejmu Ustawodawczego i Senatu w latach 1919–1922 ze szczególnym uwzględnieniem powiatu rzeszowskiego*, [w:] *Polska i jej wschodni sąsiedzi*, t. 1–2, red. A. Andrusiewicz, Rzeszów 1997–2002, s. 238–247.

- Winnicki J., *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego i jej organy (1917–1918)*, Wrocław 2017.
- Śliwa M., *Myśl polityczna Mieczysława Niedziałowskiego 1893–1940*, Warszawa 1980.
- Śliwa M., *Socjaliści w odbudowie niepodległości*, [w:] *Aby Polska była niepodległa i ludowa. Działalność polskiego ruchu ludowego na tle innych ruchów społeczno-politycznych*, red. J. Gmitruk, Warszawa 2019, s. 75–87.
- Zackiewicz G., *Polscy socjaliści w kampanii wyborczej do Sejmu Ustawodawczego na przełomie 1918 i 1919 r.*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2020, t. 21, z. 1, s. 65–86.
- Żarnowski J., *Polska Partia Socjalistyczna*, [w:] *Życie polityczne w Polsce 1918–1939*, red. J. Żarnowski, Warszawa 1985, s. 87–121.